

# staneskuova sferična vizija i bolno stanje biti

srba ignjatović

Reči da je Nikita Stanesku (Nichita Stănescu) pesnik vanredno bogate, složene i prodorne imaginacije ne bi značilo ništa do ono što će svaki njegov čitalac lako i brzo utvrditi. Činjenica je, međutim, da pesnička imaginacija nije nešto statično, samerljivo količinom, uspešošću slike, ideja i namisli u već ostvarenoj pesmi. Ona je gotovo izvestan preduvor što pesmi prethodi. Takođe je i jedan sasvim osoben, no razaznatljiv, »sistem« što deluje upućujući na celinu i celinu podseća na njene sastavke; što omogućava njihove saodnose, veze, funkcionalisanje koje će biti zasnovano na podržavanju a ne na ponavljanju. Međutim, i ponovljene ideje neće biti izlišne, jer one se, po pravilu, ne ponavljaju na isti način, bez njansi, makar krajnja svrha takvog javljanja u ponečemu bila istovetna.

Imaginacija je i ono što u jednom pesničkom opusu drži njegove luke koji se otvaraju ili sastavljaju pronesući skupove globalnih zamisli, opsesiju, halucinaciju, naslučivanja i saznavanja. U pesničkom delu Nikite Staneskusa njen rad često razaznati i kao vrstu poetskih čvorova i znaka, ili svojevrsni lirske quipu. Reč je o spojevima, tačkama kondenzacije i jezičke konkretizacije imaginativnih zamisli koje su neobična jezgra isijavanja i pronicačnja u samu bit stvari, u nevidljivo i nepojmljivo.

Podsetićemo samo na onu viziju »nutrine tačke« što je »uvučenija u sebe/no sama tačka«, o kojoj Stanesku govori u *Jedanaest elegija* (Elegija prva), ili njegovo ispitivanje *stanja čoveka* u istoj knjizi:

Popuno padam u stanje čoveka  
tako brzo da sve se sudaram  
bolno, sa sopstvenim telom,  
čudeći se većma što ga imam

(*Elegija treća – V Kontemplacija*)

Imaginarno »iskustvo« koje prethodi značenjima navedenih iskaza podjednino je iskustvo *metamorfoze* kao i ono ne-bivanja, ništavlja. Ali poetsko iskušavanje jednog takvog *nemogućeg iskustva* biće još naglašenije u Staneskuovom ostvarenju kakve su upravo njegove *Metamorfoze*. Taj lirske krug otvoren je, uostalom, iskazom gotovo identičnog značenja s onim prethodno navedenih stihova iz *Elegije treće* (*Okrutno stanje da se bude!*, veli pesnik u prvoj pesmi *Metamorfoza*). Odnosno, to *okrutno stanje* istovetno je s *bolnim stanjem* sudara sa sopstvenim telom, o kojem je reč u navodu iz *Elegije treće*.

Naravno, samo u poeziji se ono što prethodi može javiti i kasnije, naknadno, pa se tako i »iskustvo« metamorfoza – izrečeno na celovit način (mada ne ni samo tu, niti po prvi put), konsekventno iskazuje niz godina nakon *Jedanaest elegija*, upravo u *Metamorfozama*. Ali moguća je i suprotna pretpostavka. Naime, bolno iskustvo sudara sa sopstvenim telom neminovno vraća promišljanju metamorfoza kao i drugorodnijoj konsekvenci da »Smrt je stanje od pre rođenja...« (Metamorfoze). Tako, uopšte uvez, ako logika ovde ima kakvu reč, onda je to jedna sasvim naročita logika prime-rena poetskom.

No, u tom sklopu, ipak vredi podsetiti i na mogućnost koja stoji post-rance, izvan ovih krajnjih alternativa; naime, na »zelene kugle egzistencije« što su se javile u Staneskuovu pesmi *Pijući u bistrou* (knjiga *Jave i sfera*, 1967). Te »zelene kugle egzistencije« svakako nose jednu karakterističnu boju i dimenziju negativnog uopštavanja, ali su one i uvd u *treću* mogućnost doživljaja bića i egzistencije:

sastavih melodiju, neku vrstu  
bića nastanjenog zvucima  
koja me uz to napusti odmah  
sugerišući mi svoj duboki prezir  
prema rečima.

(*Pijući u bistrou*)

Ovim je izbegnuto da se spomenuta treća mogućnost, alternativa bolnom stanju bivanja, potraži onako kako to nalažu stari i izandali stereotipi, u deklarativnom apsolutizovanju poezije i poetskog. Pesniku Staneskuovog kova takav jeftin izlaz nije bio potreban. Zato je njegova prodorna, pojmovno-nepojmovna tvorevina nosi u sebi nešto od psihičkog otiska unutrašnjeg doživljaja, ali je pre svega izraz saznanja produbljenog s onu stranu reči, ostvarenog u tamnim dubinama neverbalno-poetskog.

U svom traganju za suštastvenim, Stanesku će se neprestano sučeljavati s *rešetkom reči*, tim zastorom bića, i – promišljujući konstituciju umetničkog dela – ponudice jednostavan ali i plodotvoran »recept« – odgovor. Taj »recept«, iskazan na drugom primeru, ali povratno primenljiv na poetsku gradnju, nalazimo u pesmi *Lekcija o kocki*:

Uzme se komad kamena  
i kleše se dletom od krvii,  
glača se Homerovim okom,  
zrači se zracima,  
sve dok kocka ne bude savršena.

O spomenutoj »primenljivosti« ovde će posvedočiti kako »dleo od krvii«, tako i sintagma »Homerovo oko«, taj sklop s nedoslovnim značenjem i značenjskim dvosstrukim dnem što krije ideju unutarnje vidovitosti kao kvalitetu suprotnog vidi i fizičkom poimanju gledanja. A »poruka« koja sledi iznad je doseteč i ma kakvog standardnog poimanja literarnog humoru, budući bitno poetička:

Potom se uzme čekić  
i naglo se odlomi jedan vrh kocke.  
Svi, ali apsolutno svi će kazati:  
– Kakva bi to savršena kocka bila  
kad ne bi imala taj odlomljeni vrh!

Staneskuov pesnički postupak u jeziku se često ostvaruje upravo kao *to odlamanje vrhova*, suzbijanje *pathosa* makar i na štetu, uz hotimični gubitak pokoje efekta epskog ili namerno odustajanje od savršenstva (»kocke« jezika), odbacivanje klesane pravilnosti i »pravougaonih« (posvećenih, rekao bi Huizinga) formi. Njegova opsesija je sferična, »jajolika« – kao što je i hod njegovih motiva kružan i sferičan. Staneskuovi »lutajući motivi« (nasuprot izvornom značenju toga pojma) jesu oni motivi koji su u njegovom pesništvu vazdu prisutni. Mi nikada ne znamo kada će izroniti jer se javljaju iz svakog podesnog zavijutka reči.

Jedan od takvih motivata je i spomenuti motiv metamorfoza. Naravno, on ima i svoje brojne varijante. Nestvarnost egzistencije stoga je samo jedan njegov ne iracionalizovani već upravo racionalizovani izraz. No, Stanesku nije pesnik koji će racionalnom priznati primat u pesničkim stvarima i promišljanju, ma koliko bio privržen velikih zamisli, čistih ideja. Ili bi, pak, trebalo konačno priznati da u osnovi samih takvih zamisli racionalno ne preteže; da ga po pravilu ima koliko i iracionalnog.

Tek u ovome smislu se može reći da je Stanesku pesnik destiniran svojim zamislama-idejama, mišljenjem pesnika sferične vizije, kosmičkih i civilizacijskih ideja, bića i egzistencije, onaj koji je, baš stoga, i pesnik nestvarnog, iracionalnog, postojeće-nepojmljivog i pojmljivo-nepostojećeg. I stoga on može reći:

Ja nisam ja kao ja  
nego sam ja kao ti što si  
Ne zelen, ne žut, ne crven  
već jako zelen, jako žut, jako  
crven.  
Ja nisam ja kao ja  
nego sam ja kao ti što si  
Ne ljubičast, ne jako ljubičast  
nego jako jako ljubičast.  
Ja nisam ja kao ja  
nego sam ja kao ti što si  
neka vrsta tebe ja sam  
kome nisi dopustio ja da budem.

(*Svadbena zdravica*)

Ovo slavlje izigranih reči, igra »obmanutih« zamenica i epiteta, ujedno je i slavlje njihove dobiti. Ideja metamorfoze, pak, ovde je iskazana na način koji zadire u igre identiteta i identifikacija upravo proigravanjem sistema boja kao jednog od najprirodnijih sistema razlikovanja i obeležavanja, ali i prirodnog, organskog, stvarnog sistema razlika. Višesmislenost dosegnuta ludičkim iskazima ove pesme ide u sâm vrh mogućnosti poetske višesmislenosti, ubraja se u one primere prekoračenja jezičkih moći, koji su samo u poeziji ostvarljivi, što će reći da se događaju a da se iz jezika faktički ipak ne izade.

U *Metamorozama*, pak, to protivurečno *stanje izlaska-poniranja* ima svoje psihološko-egzistencijalno objašnjenje: /»Da se ne uništим strahom, svakoga trena- dopušteno mi je bilo da budem/svakog, neko drugi.« Utisak je da su ovakvi preobražaji imaginativno mogući i stvarni zahvaljujući postojanju one »sfere praznine« i njenog »središta«, o kojima je pesnik takođe progovorio u *Elegiji treće*, kao i »očima na čelu, slepočnicama, s vrha prstiju«, što se otvaraju u istom tom pevanju.

Množina očiju, pogleda i videnja ravna je množini života koje spaja bolno stanje *biti*. U *Metamorozama* se pesnik njegovoj krunskoj odredbi približava posredstvom jedne na izgled klasične imaginativne sheme, u koju će biti »uklopljeni« vojnici i leptiri, zmija i medved, lav i puž, drvo i pas, leš, kamen i putnik. No, oni su samo okvirni simboli i »predmeti« lirske priče što se tu gradi. Shema u kojoj se javljaju i opstoje zaista je samo na izgled klasična, kao što je i pesnikov lirske govor, naoko govor Drugih, u osnovi jedan i jedinstven ja-govor, samo prividno korespondent sa spomenutom klasičnom shemom i njenom idejom. Nije nikako stvar slučaju što u Staneskuovim *Metamorozama* pas »reprezentuje« govor intelekta (» – Ideja ima na milijarde, reče mi pseto, ideje mogu biti i bez tela?«).

U pesnikovom neoficijelnom, neshematisovanim promišljanju fizičkog i metafizičkog, mitska i klasična ideja metamorfoza potičnjava je, u stvari, neiscrpojno množini predstava posve lirske, ali s konsekvenscama ne samo psihološki – saznaјemo, nego i filozofski relevantnim: »I ako samog sebe bolim (...) neću znati da i ti/samog sebe boliš, isto, i nisam ja taj/s kojim govorim!«

Upravo navedene iskaze isecam iz pesme *Enkidu*, tog metafizičkog monologa sazdanog u lirsrom glasu što na fonu mitskog susreta i druženja Gilgameša i Enkida kazuje o spomenutom odnosu ja i drugog. Ali jedno je pri tome bitno: da bi govorio o stvarima izvan i iznad svake misaone shematsike – pa i iznad sholastičke metafizike – Stanesku je morao da progovori kao pesnik-posednik svekoličkog civilizacijskog iskustva. Tek govoreći iz jedne takve pozicije mogao je da zbrise laž, stilogene oblane, gotove modele saznavanja i mišljenja koje su vekovi taložili u nebrojenim odgovorima na ova ista sudbinska pitanja.

U nedostatku pravog i istinitog, sudbonosnog odgovora, onog koji je u toj meri mitski lekovit da ponisti smisao i svrhu pitanja, Nikita Stanesku, samo tvorac svog lirskega »sistema«, ponudiće vlastite varijante pitanja i ponenu odgonetku koja neće biti isto što i uigrani, vekovima i učenjima, teorijama i shemama uhodavani odgovor. Ovaj pesnik, naime, prosejava i pročiće samu svest vekova koji su nas – uzaludno – učili savršenosti (etički-

koj), savršenstvu (estetskom), pa čak i konačnom delu. Koliko jalovog rasipanja, zabluda forme, prevara, obmana, samoobmana!

Konačno, eto nas, s pesnikom Staneskuom kao putovodom, u veku što se dići nesavršenim i nesavršenstvom. Veku koji je podigao pijedestal igri, traganju, gonetanju, naslućivanju, velikoj poetskoj verbalnoj magmi koja je nešto samo utoliko ukoliko pod svojim bezobličjem-sveobličjem krije nagovještaj vlastite suprotnosti – bezrazložno, naslućivanje (ili, u srećnijim slučajevima) i nagovještavanje esencijalnog.

Nikita Stanesku je, uveren sam, svojom obamrlom rukom i nesputanim umom iz zauzlanog klupka suprotnosti, veka i vremena, i vremena ne samo ovog, potegao upravo tu nit. Ispod njegovih lirskega iskaza objavljuje se, sve složenije, jedno bitno skoncentrisano mišljenje koje to ne želi da došloće bude. Ovog Nikitu Staneskua, današnjeg, ostvarenog, ne zanima odviše moć, već bit forme, moć porinuća svesti u ne-svest i obratno.

Forma, ona pesnička, za njega je drugo ime susreta s ograničenim svetom, onim iz kojeg je sebe delom izopštilo. On je pesnik na strani gonetanja suštvenog i nevidljivog, one srazmre stvari koju tako dobro ume da upepeli i nanoši vaskrsne – no tada već kao spomenutu čistu ideju, podobnu njegovoj daljoj lirskoj igri, daljim gonetanjima i zagonetanjima.

U novijim i najnovijim Nikitinim psmama saznaјemo pesnika koji je sebe doveo u tako srećno nemoguću i podjednako nesrećno moguću poziciju da uistinu ne može biti ništa drugo, makar se u tom smeru trudio, nego on sâm: Nikita Stanesku, pesnik koji je prozreo geometriju (pesničkog) jezika i otisnuo se u ono što ovu okružuje, u samu nemogućnost pesništva.

Svi navodi stihova Nikite Staneskua dati su prema prevodima Adama Puslojića.

## izazov visina

(Pesme drugog ciklusa »Zavetina« M. Pavovića)

### silvia dražić

Noć je kad nikog nema  
i reč  
pod pazuhom se krije  
u neprisutno doba  
onda zaruji  
levo u oku  
planinski šiljak  
visoko iznad kuće  
pokazuje svoj obraz beo

radosnu vest  
javlja stvor stvoru  
ima nekog tamno gore  
otvaraju se vrata govoru

ne smeta ni mrak  
ako hoće da bude kamen  
il da se svetlom ispuni

Postoji neko »vreme« pre no što vreme omeda ljudski vek. I neko mesto gde još ništa nije. Reč još nije uobličila svet. Onaj čas pre nego što je izrečena sudbinska rečenica o svetlosti. Može li se o njemu išta reči? Imena još nisu oslovila stvari. Tek bremenito odsustvo. Otud stih privativno opisujući naveštava ono što se sprema.

Svetlost nastaje odjednom – kao pucanj. Prva zora ne razlikuje se od hiljadu sledеćih. Nakon dugog i napetog oklevanja, mrak, poput jednim za-mahom razderanog zastora, pokazuje svoju ružičastu utrobu. Svetlo danje! I pesma menja ritam. Lenjo i ovlašno slikanje smenjuje užurbani i radoznašni hod.

Svet se ispunjava likovima i bojama. Oblici se uzajamno razgraničavaju i zadobijaju imena. Čovek više nije sam. U govoru prepoznaje drugog, sebi sličnog. Svetlost i jezik leže na iskonu sveta. Prva nam ga dovodi pred oči, drugi ga razaznaje i prispaja. Božji dar koji najpre svedoči o njegovom prisustvu, a potom o naročitom poslanstvu čoveka koji je u isti mah tako bolno i tako raskošno obdaren.

No, ako se božje lice pokazalo na početku, uputivši čoveka putem za odabranu, završni stihovi suočavaju s već izmenjenom slikom. Jednom ispušten iz božjih ruku, čovek je prepun sebi i preuzima odgovornost. Mrak utkan u ritam dana nije onaj iskonski, bezimeni, gde još ničega nema. Otud on više ne rastereće neobaveznošću primordijalne nevinosti. Na čoveku je odluka. Hoće li doseći visinu i čistoću svetlosti – umstvenost onoga koji odozgo sagledava, ili će ostati zatvoren u tvrdoču i neosetljivost kamena?

Na ovoj visini  
koju pominju pevači raja  
nema prividjenja  
niti misao zaluža  
Svet izlazi na oko  
da okupa svoju kožu  
u ledenu koritu  
izbliza  
to je koža mamuta

Ako je prva pesma zastala na putu što se račva otvorivši obe ljudske alternative, druga je već odabrala stazu.

Bezmirisne visine. Proziran vazduh. Ledeni izvori. Jasan pogled i britak um. Ovde više nema stranputica. Zablude su ostale u zagušljivoj i maglovi-toj dolini. Hladni dodir neposrednosti. U sunčevoj blizini ne ide se okolnim putevima. Misao druguje sa srcem stvari.

Ipak, neočekivano, obrt vreba na kraju. Završetak donosi sumnju i nedoumicu. Da li je čitanje odista proniklo do one vodonosne žile?

izbliza  
to je koža mamuta

Tumačenje postaje dvoznačno. Vraća li pesma opet na početak? Na prvog čoveka koji još nije prisvojio bogatstvo sveta, te ga od njega još uvek odvaja neosetljiva i tvrdna brana poput mamutske kože? Ali, rajske se visine, bliskost izravnog dodira, mogu doseći tek nakon imanja, a potom i prevlada-vanja sveukupnog iskustva koje lutajući okoliš. Ono podučava, ali i zatvara. Mnogo doživevši, svet na različite načine iskušavši, čovek se vraća u samog sebe. Obuzetost sobom vazda mu muti pogled. Zatvoren u telo, on se još jednom zatvara. Stoga je granica prema svetu kao mamutska koža – debela i gotovo neprodorna. Gotovo ili sasvim? Pesma još ne daje odgovor. Mada u takoj nesavladivom ovoju, svet ipak pokušava da se primakne stvarima i u bliskosti neposredovanog dodira iskuša njihovu suštinu.

Nema te rečenice  
koja može da prođe  
preko snežnog ruba  
ni knjige da preleti  
kameni vis  
dok spava noću

jezik ustukne  
ispred oštре mede  
na većnost se ne misli  
gde se od početka  
nije ni maklo

Otvori usta  
u ledenu-dolu  
naduvaće te veter  
kao ružičasto staklo

Još uvek u visinama. Usamljenost onih koji visoko lete. Zemlja i njen šar su za svagda ostali za petama. Čak i duh samo posve ogoljen i čist dostiže kri-stalni dah najviših vrhova. Breme njegovih postignuća, talog kulture, ovde zaneme. Mir i studen su nesavladivi za njih.

Gовор je iznova izgubljen. Onaj koji svojom mnogolikošću vazda zavodi, odbačen je u ledenu i čistom svetu neposrednosti. A gde jezik nema, i vreme prestaje s otkucajima. Povest je zagubila svog čuvara. Pomešani su aršini. Tamo gde sve stoji u nepriskosnovenoj miru, ne može se ni napred ni nazad, nema ni prošlosti ni budućnosti. Tek jedno samozadovoljno prisustvo koje se ne užasava niti gaji nade. Večnost, taj protivrečni ljudski san, lišena je svoje slatko-gorke draži. Skupa sa jezikom, svetom i povešću, ostaje u vlažnoj i plodnoj pari nizina. U ledenu-dolu sve je prozirno, svetlo i lako. Cistoča i jalovost zime.

Neverne Tome čeka iznenadenje. Glas ne napušta usne koje pokušavaju da ga uobliče. Tek prozirni i porozni oblici bez ičega u sebi. Ružičasta praznina. Sadržaj više nije podložan niti dostupan stegama jezika.

Oho  
odjutros me gleda  
planinsko cveće  
pogled u boji  
retko se ovde  
planinar sreće  
sad ulazim  
u svetli jarak  
prvac: nebo  
čudim se čudom  
što ne živim sa njim  
kao sa najboljim drugom  
u blagonaklonom sjaju  
potreba za pesmom  
spušta se negde oko nogu

razumem čutanje leda

Kretati se može pravo napred, sigurnim korakom, bez oklevanja, osvrtanja i skretanja, ali isto tako i tamo-amo, izlomljenim pravcем, putem nedoumica i sumnji, koje čas guraju napred, čas sapinu stopala i vraćaju ih unazad. Na izgled osvojeno i naše, ponovo izmiče kao nedostizno.